

ÇOCUKTA DİLİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Füsun ALTIOK

Çocukta dilin oluşumu ve gelişimi konusuna eğilindikte, hatta genel olarak dil konusu ele alındıkta, incelemenin sınırları ne kadar daraltılmaya çalışılırsa çalışılın birçok yan faktörlerin kaçınılmaz etkisiyle, giderek sorunların birbiriyle zorunlu içiçeliği ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmaları incelediğimizde dikkatimizi çeken dil olgusunun bu kompleks yapısı, ufak çaplı kişisel gözlem ve saptamalarımızda da belirgin bir biçimde doğrulandı. Böyle olması da pek doğaldır. Dilin; düşüncenin, duygu ve heyecanların ifadelendirilmesi olduğu, üstelik iletişim aracı olarak kullanıldığı göz önüne alındıkta, sadece psikolojinin değil, Mantık, Linguistik, Sosyoloji gibi bilimlerin de bu konuda söylenecek sözleri olduğu şüphesizdir. Ancak biz, akla gelecek etkileyici faktörleri dikkate almakla birlikte konunun birliğini ve bütünlüğünü bozmamak, amaçtan uzaklaşmamak için yapay sayılabilecek bir soyutlama ve sınırlama yapmak, dili ve dilin gelişimini mümkün metebe tek başına ele alıp incelemek zorundayız. Konumuz “Çocukta dilin oluşumu ve gelişimi” olduğundan sınırlarımızı daha da daraltıp somutlaştırmamız, çocuğun çıkardığı seslerin anlamlandırılabilceği andan başlayarak bu süreci türlü yönleri ve görünümleriyle izlememiz gerekmektedir.

Böyle bir çalışmaya başlarken, ilkin dillerin birbirinden farklı özelliklerinin, bulguları ve varılan sonuçları bulanıklaştırabileceğini, dolayısıyla dili Türkçe olan çocuklarda dil gelişimini izlemenin konuya daha bir açıklık sağlayacağını düşünmüştük. Bunun için de belli yaş gruplarındaki çocukların dilsel gelişim seviyelerini ve ayrı cinsten iki çocuğun, konuşmaya başladıktan 2,5 yaşına kadar geçirdikleri dilsel gelişim aşamalarını yapılan araştırmaların ışığı altında incelemek metodunu seçmiştik. Ne var ki; 4-6 yaş çocuklarının dil gelişimleri konusunda bazı genellemelere ve sağlıklı yargılara varabilmemizi sağlayacak gözlem ve saptamalar yapmanın, daha uzun süreli ve bir-

kaç ayrı metodun uygulanmasını gerektiren bir iş olduğunu araştırmamız ilerledikçe daha iyi anladık ve bir-iki çocuk yuvasında ve çocuk bahçelerinde yaptığımız çalışmalar kayda değer sonuçlar vermekten uzak kaldı. Bu durum karşısında, zorunlu olarak, konuyla ilgili araştırmaları değerlendirmek ve dil gelişimlerini gözlemlediğimiz iki çocuğun durumlarını bu araştırmalarla karşılaştırmalı olarak incelemek yolunu, daha sağlam ve güvenilir bir yol olarak seçtik. İncelememizin teorik kısmı ile pratik yani deneysel kısmını bir paralellik içinde değerlendirmeye çalışacağız. Kaynak olarak kullandığımız üç araştırma da ingilizce konuşan çocuklar esas alınarak yapılmıştır. Bizim süjelerimiz ise dil gelişimlerini izlediğimiz 2,5 yaşında bir kız ve bir erkek çocuktur.

Zorunluluğuna inandığımız bu açıklamalardan sonra artık konumuza geçebiliriz.

Konuşmanın iki kriteri

Konuşmayı öğrenmek uzun ve karmaşık bir süreçtir. Birçok araştırmalar bebeğin ilk kelimelerini genellikle 12-15 aydan önce söylemediğini kaydederler. Bu sınırın, yani bebeğin çıkardığı bazı seslerin konuşma olarak nitelendirilmesinin iki kriteri vardır. Çıkarılan seslerin belirli bir objeye tekabül ettirilerek kullanılması, ve bu seslerin herkes tarafından anlaşılacak bir biçime kavuşturulması. Bu kriterlerin sadece birinin veya diğerinin uygulanması sonucu, veya yorum değişikliklerinden ötürü de dil gelişimi konusundaki değerlendirmelerde farklılıklar görülebilir. Örneğin çocuk gayet düzgün ve anlaşılır olarak "süt" demektedir, fakat bununla bütün içecek şeyleri kastedmektedir. 2. kriterine uygun olan bu durum 1. ye uymadığı halde, çocuğun konuşmasında bir aşama olarak yorumlanabilir. Veya çocuk "fu" demektedir ve bununla sadece "su"yu kastedmektedir, başka içecekler başka adlar vermektedir. 1. kriterine uyup, 2. ye uymayan bu durum ise dil gelişimi açısından daha geri bir durum olarak anlaşılabilir. Bu yorumların her ikisinde de hatalar vardır ve önemli olan, hele başlangıçta, bu kriterlerin sentezinden sonuçlara gitmektir.

Acaba bu kriterlere göre ilk kelimesini 12 aylık, veya erken konuşan bir çocuk söz konusu ise, 10 aylık iken söyleyen ve bu zamana kadar türlü psikolojik gelişimler gösteren çocuğun hiçbir iletişim veya ifade vasıtasına ihtiyacı olmayacak mıdır? Şüphesiz bebek konuşmayı, hiç olmazsa belirli bazı şeyler söyleyebilmeyi becerene kadar da bazı ifade araçları kullanır.

Konuşmadan önceki komünikasyon vasıtaları

Çocuk üç aylıkken ağlamasıyla çevresinin dikkatini çektiğinin bilincine varır ve bu etkili silahı ustalıkla kullanır. Ağlamanın türlü yaşlarda; açlık, herhangi bir rahatsızlık, uyku, korku, nihayet düpedüz can sıkıntısı, ilgi isteme gibi türlü nedenleri ve bu nedenlere göre de, çocukla ilgilenen kişinin ayırdedebileceği biçimleri olur. Ağlamaların çoğu, konuşmanın başlamasından sonra kaybolur. Konuşabilen çocuk ancak zora geldiği zaman ağlar fakat ağlamayı bir komünikasyon aracı olarak kullanmaktan vazgeçer. Konuşma öncesi komünikasyon araçlarından bir diğeri de, daha çok gelişim halindeki ses tellerinin bir nevi denenmesi biçiminde çıkarılan garip seslerdir (Inga, agu, gii vs.). Bunlar da yine ihtiyaçlarla ilgili veya oyun olarak, bazen de gayesiz çıkarılan seslerdir. Bir de konuşmadan önce konuşmanın yerini tutan el-kol ve vücut hareketleri vardır. Bu hareket dilinin yöneldiği belirli amaçlar vardır. Mama istemeyen çocuğun başını çevirmesi kaşığa vurup onu dökmesi ya da ağızından mamayı püskürtmesi, kucağa alınmak için kollarını kaldırması hareket dilinin unsurlarındandır. Çocuk konuşmaya başladıktan sonra da uzun süre bu hareket dilini takviye olarak kullanacaktır. Biz konuşma öncesi ifade fonksiyonlarına işaret etmekle yetineceğiz ve bunlar üzerinde daha fazla durmayacağız.

Çocuk konuşmayı nasıl öğrenir?

Konuşma bir maharettir. Her maharet gibi onun da öğrenilmesi gerekir. Birçok karmaşık işlemlerden oluşan dilin kazanılması, hareketli maharetlerin kazanılmasından daha yavaş olur. Konuşmanın birinci özelliği daha önce de belirtildiği gibi, çıkarılan seslerin anlaşılır kelimeler haline getirilmesidir. İkinci özellik ise bu kelimelerle anlamları arasında bağlantı kurulmasıdır. Birinci özelliğe dilin mekanik cephesi, ikincisine de zihni cephesi diyebiliriz. Ses kombinezonlarını anlaşılır kelimer halinde dile getirme işlemi en karmaşık motor yeteneklerden biridir ve uzun zaman ve mümarese gerektirir. Bundan başka kelimelerin anlamlarıyla birleştirilerek, giderek gramatik formlar içerisinde dile getirilebilmesi, konuşma yeteneğinin daha da karmaşık ikinci aşamasıdır. Dil gelişimi biyolojik bakımdan konuşma mekanizmasının çeşitli kısımlarının, beynin ve özellikle beynin çağrışımıyla ilgili bölgelerinin olgunlaşmasına bağlıdır. Yeni doğmuş bebekte gerek konuşma mekanizması gerekse beyin, konuşma maharetinin kazanılmasına olanak vermeyecek kadar ilkindir: Konuşma dudak

dil ve gırtlak kaslarının koordine etkenliği ile birlikte dil ve larynx'in gelişmesi ve yetenek kazanması sonucu başarılabilir. Hem bu organların olgunlaşması, hem de bunların işbirliğini sağlayacak pratiğin kazanılması zaman ister.

Zihni bakımdan konuşmaya hazır olmak ise daha da geç kazanılan bir yetidir. Bunun içindir ki konuşma öncesi devrede, çocuk birçok sesleri çıkarabilecek derecede vokal aparey gelişimine sahip olduğu halde, bunların kelimelere dönüşmesi daha sonraki zamanlara kalır. Biyolojik konuşma yetkinliğine 22-26. haftada erişildiği halde, istisnai bir iki taklid edilebilen kelime dışında, ilk gerçek kelimeler için en erken 38-40. haftaları beklemek gerekir. Kelimelerin anlam kazanması aynı zamanda belleğin ve muhakemenin oluşumuna bağlıdır. Beyin geçmişteki bir deneyini hatırlayıp, yeni deneyi ile onun arasında bir benzerlik kurarak bu deneyin bir kelime ile adlandırılmasına izin verecek kadar olgunlaşmadığı sürece bebek konuşmaya hazır sayılamaz. Bebeklerin büyük çoğunluğunun 12-18 ay arasında konuşmaya hazır duruma girdikleri konusunda çeşitli araştırmalar arasında uygunluk görüyoruz. Bu devre aynı zamanda çocuğa dilin öğretilebileceği bir devredir. Bu devrede çocuk türlü nedenlerle (çevre veya biyolojik) konuşmayı öğrenememek durumunda kalırsa büyük bir rahatsızlık duyacaktır. Meramını anlatamayan çocuğun çektiği sıkıntıya, normal konuşan çocuklarda, konuşmaya yeni başladığı sırada hemen her zaman rastlanır. Kendince birşeyler söylediğini sanan çocuk, karşısındakinin anlayışsızlığına dehşetli kızar, bağırır, sinirlenir. Normal çocukta çok kısa süren bu devre, konuşma için gerekli fırsat ve motivasyonlardan yoksun çocuklar için çok daha büyük bir problem teşkil edecektir. Konuşmada geç kalan ve doğru ifadeye zorluklarla karşılaşan çocukların önemli bir kısmının bu gecikmesinin fizik veya zihni yetersizliklerden çok çevre imkânsızlıkları ve motivasyon yoksunluğundan ileri geldiği de araştırmacılarca saptanmıştır.

Öğrenme yöntemleri

Çocuk konuşmayı deneme ve yanılma yoluyla öğrenebilir. Fakat bu yolla konuşmaya çalışan bir çocuğun dilinin çevresinde anlaşılması çoğu kez problem teşkil eder. Uydurma konuşmanın baskın olduğu bu tip bir öğrenmeye özellikle ikizlerde rastlanır. Kendi aralarında adeta yapay bir dille anlaşılan bu çocukların sözlerini ana babanın bile anlamlandırmakta güçlük çektiği görülür. Bir ör-

neği taklid etme yolu konuşmanın öğrenilmesinde daha etken bir yoldur. Bu yolla çocuk kelimelerin telaffuzlarını daha aslına yakın ve kendini ifade etmesine daha uygun bir biçimde öğrenecektir: Yalnız taklitte de çocuğa yol göstermenin daha olumlu sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Bu şartlanma ve desteklenme sürecini, kelimeleri anlamlarıyla birleştirmenin öğrenilmesi izler. Ancak şartlanma ve desteklenme sürecinin yanısıra muhakemenin ve iç mantığın rolü de azımsanmayacak bir önemdedir. Hurlock, Mc Carthynin bu konudaki şu sözlerini naklediyor: “Çocuklar konuşmayı sadece başkalarının söylediklerini taklit ve gitgide onlarınkine yakın sesler çıkarma yoluyla değil, fakat kelimelerin anlamlarını bir nevi iç kavrayış ve birleştirme yoluyla da öğrenirler. Herşeyin bir adı olduğunun, ve ‘bu’nun, ‘şu’nun adı olduğunun keşfi, konuşmanın temelindedir” Bu konuda belki de şunu söylememiz en doğrusu olacaktır; iç kavrayış ve birleştirme yoluyla öğrenme, dinleme ve anlama olgularıyla, şartlanma ve desteklenme ise, yani taklide bağlı öğrenme ise telaffuz, dinlediklerini tekrar olgularıyla ilgilidir.

Konuşmanın iki kriterinin sağlanması

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, dili öğrenmede çocuğun kelimeleri anlaşılır biçimde söyleyebilmesi ve bu kelimelerin anlamlarıyla ilişkilerini kurabilmesi gibi iki kriter söz konusu idi. Çocuğun konuşmayı nasıl öğrendiğini anlayabilmek için bu kriterleri nasıl ve ne zaman sağladığını bilmemiz gerekir.

Kelimeleri telaffuz etmeyi öğrenme

İştittiği sesleri çıkarma işlemi küçük bebek için çok karmaşık bir yetenektir. İlk 6 ay boyunca bebek birçok anlamsız sesler çıkarır. Başkaları konuşurken o da bu seslerle aralarına karıştırır. Fakat burada söylenen sözlerin taklidi değil, bir takım seslere anlamsız seslerle iştirak söz konusudur. Belirli sesleri taklitten önce bebek, başkalarının ses vurgularını ve yükseliş alçalışlarını taklid eder. Çok ilkel bazı hece taklitleri (ma-ma, ba-ba, de-de) gibi 6. aya doğru gözlemlenir. Ancak bunlarla herhangi belirli birşey kastedilmekte değildir. Bunlara bir tür bilinçsiz dil-damak-larynx eğzersizleri demek yerinde olur. Gerçek taklidin başlaması ilk yaşın sonlarına doğru olur. Çocuktaki bu bilinçli taklid teşebüslerinin sayısı ve başarısı zamanla orantılı olarak artar. Taklidin aslına benzemesi pratikle, tekrarlarla olur ve belirli bir süre sonra yeni kelimeleri çocuk daha az zorlukla ve çok da-

ha kısa zamanda taklid edebilmeye başlar. Bu yetenek hayatın daha sonraki zamanlarında gerek ana dilinde, gerekse yabancı dildeki kelimeleri öğrenirken hep kullanılacaktır.

Kelimelerle anlamları arasındaki tekabüllerin kurulması

Hiçbir çocuk doğal olarak kelimeleri anlamlarıyla ilişkiye getiremez. Belirli kelimelerin belirli anlamları olduğunun bilinmesi yine bir öğrenme süreciyle olur. Birden çok anlamı olan kelimelerin öğrenilmesi çocuk için yetişkinlerin tahminlerinden çok daha zor bir iştir. Kelimeleri telaffuz etmeyi öğrenmek bu ikinci aşamayla kıyaslandıkça çok daha kolay kalır. Bu aşamada hata ihtimali, yani kelimelerin anlamlarını yanlış öğrenme riski, bir yol gösterici olmadıkça, 1. aşamadakinden daha büyüktür. Bu konuya ileride yine döneceğiz. Bebeğe taklid ettiği kelimelerden seçilmiş bazılarının karşılığı olan objeler gösterilip, o kelimeyle o obje arasında adeta bir şartlı refleks ilişkisi kuruldukça çocuk papağan gibi taklit aşamasından gerçek konuşma aşamasına doğru ilerleyecektir.

Çocuk kelimeyle anlamı arasındaki ilişkiyi biri direkt, diğeri indirekt olmak üzere iki yolla kurar. Direkt yol, çocuğa gösterilerek adı söylenen objeyi o adla bellemesi, indirekt yol ise çocuğun defalarca duyduğu bazı kelimelerin anlamlarını somut deneyleri ve çağrışımları ile kendisinin bulmasıdır. Bebek 1 yaşında olunca genellikle çevresinde, özellikle yakın çevresinde geçen konuşmaların belirli bir seviyede olmak üzere büyük çoğunluğunu tekrar edememekle birlikte anlar. Özellikle kendisi ile ilişkin olanlarını.

Anlamlar önce belirli bir obje, şahıs veya duruma ilişkin olarak öğrenilir. Küçük çocukta genelleme veya genel kavramlara varma yetisi henüz yoktur. Bunun yerine kelimenin en sınırlı anlamını benimser. Aynı türden, aynı kategoriden şeylere genel bir ad verme, yani kavramlara varma yetisi bu ilk dil öğrenme sürecinin ötesinde, iç kavrayış ve birleştirme yetisinin olgunlaşmasıyla kazanılır. Çocuk büyüdükçe belirli kelimelerin soyut yönlerini, dahil oldukları sınıf özelliklerini keşfetmeye başlayacaktır. Çocukta kelimelerin soyut veya sınıf açısından değil somut ve fonksiyonel açıdan anlamlandırıldığı bir kanıtı çocuğun kelime çağrışımlarının yetişkinlerinkinden farklı oluşudur. Örneğin 'masa' uyarıcı kelimesinin yetişkinde 'iskemle'yi çağrıştırırken çocukta 'yemek'i, 'erkek' kelimesinin yetişkinde 'kadın'ı çağrıştırırken çocukta 'iş'i çağrıştırdığı pek çok örneklerle denenmiş ve saptanmıştır.

Dil Gelişim modeli

Dil gelişim modelinin öğrenilen dile bağlı olmaksızın bütün çocuklarda hemen hemen aynı olduğu araştırmacılarca saptanmıştır. Öğrenme oran ve dereceleri çocuğun kalıtsal yetilerine ve çevreden aldıkları uyarıcı etkilere göre değişiklikler göstermekte, fakat öğrenilen dillerin farklılığı bu oranlar üzerinde hemen hemen hiç etkili olmamaktadır. Konuşmayı öğrenme yaşı genellikle bütün kültürlerde aynıdır. İkel toplumlarla ileri toplumlar arasında, ileri toplumlar lehine bir fark görülebileceği gibi sosyo-ekonomik yaşama düzeyleri de yine bir ölçüde dil gelişimini etkileyebilmektedir. Bu farkları ise kalıtsal değil, çevresel ayrılıkların doğurduğu açıktır. Biz gene normal gelişim seyrine dönelim. Dil öğrenme süreciyle motor gelişim süreci arasında sıkı bir paralellik söz konusudur. Agulama ve dış uyarana sesle cevap verme çocuğun başını dik tutabildiği zamana, yani 2-3 ay arasına rastlar. Hece tekrarları çocuğun kendi kendine oturabildiği 6-7 ay sıralarında başlar. İlk kelimeler ise ilk yaşın sonlarında, bebeğin ayakta durabildiği sıralarda gözlenebilir. 15-18 aylar arası, bebek rahatça kendi kendine yürüyebildiği sıralarda ise bir-iki kelimelik cümlelerle "ifade-i meram"ın başladığı görülür. Konuşmanın gelişim sürecinde bazı atılımlar ve duraklama devreleri saptanmıştır. Yeni bir harekî gelişim, örneğin uzanma, yakalama, oturma, ayakta durma, yürüme başarıldığı sırada konuşmada geçici bir duraklama, yerinde sayma olur. Harekî maharetin başarılmasından sonra ise konuşmada bir ileri atılım, bir yeni aşama müşahede edilir. Konuşmanın öğrenilmesinde üç ana faktör vardır. Pratik yapma fırsat ve imkânları, öğrenmenin teşviki ve öğrenmede rehberlik. Çocukların çoğu birinci ve ikinci koşula sahiptir. Bol bol pratik yapabildikleri gibi çocuklarının erken konuşmasından kendilerine bir gurur payı çıkararak ve erken konuşmayı bir zekâ göstergesi sayarak ana-babanın istekli teşvikini sağlayabilmektedirler. Fakat bazı ana-babalar uygun öğrenme ortam ve imkânı hazırladıkları halde uygun motivasyonları sağlamayabilirler. Çocuğun konuşmasını ihtiyaçları motive etmektedir. İstemesine gerek kalmadan ihtiyaçlarını sağlayabilen veya ağlama, işaret vs. gibi konuşma öncesi iletişim araçlarıyla meramını anlatabildiğini gören çocuk konuşabilmek için kendini fazla sıkıntıya sokmayacaktır. Bunun gibi uydurma ve bozuk telaffuzla konuşmanın da çoğu zaman, çocuk başka çocuklarla oynama çağına gelinceye kadar sürdüğünü görüyoruz. Kendi özel lisansı ana-babası tarafından anlaşıldığı sürece çocuk dilini düzeltmek

çabasını göstermeye ihtiyaç duymamakta fakat, oyun arkadaşlarına meramını anlatamaması sonucunda, bu konuda yeni girişimlere gerek duymaktadır. Üçüncü ana faktörün yani doğru bir öğretim, konuşmada yol göstericilik faktörünün de ana-babaların çoğu tarafından ya bilgisizlik, ya da ilgisizlik dolayısıyla ihmal edildiği gözlenmiştir. Birçok ana-baba çocuklarının konuşma bozukluklarını kendiliklerinden veya başkalarının konuşmalarını duydukları düzeltmeleri inancındadırlar. Oysa bu konuda izlenecek en doğru yol, çocuğa önce iyi bir konuşma modeli teşkil etmek, sonra da onu, bu modeli doğru izlemeye yöneltmektir. Çocuk doğru veya yanlış bir konuşma tarzını aynı kolaylıkla taklid edeceğinden, taklid edeceği örnek ne kadar düzgün ve güzel olursa, onun konuşması da o kadar düzgün ve güzel olacaktır.

Dil gelişiminin başlıca safhaları

Gerçek bir iletişim kelime cümleler haline getirerek başkalarını anlaşılır kılmayı ve başkalarının dediklerini anlayabilmeyi gerektirir. Konuşmayı öğrenirken çocuğun geçireceği birbirine bağlı 4 gelişim safhası vardır. Bunların herbirindeki başarı, onu izleyen safhaladaki başarının temel şartı olacaktır. Bu safhaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Başkalarının konuşmalarını anlama
2. Kelimelerin telâffuzu
3. Bir kelime hazinesi teşkil etmek
4. Kelimeleri cümleler haline sokmak

Anlayış

Her yaşta pasif, yani anlayışla ilgili vokabüler, aktif yani konuşma kelime haznesinden daha geniştir. Bu yetişkinlerin yabancı dil öğrenmelerinde de aynen söz konusudur. Bebeğin başkalarını anlayışı, hareketlerini, ses tonlarını, işaretlerini anlamakla başlar. Söylenileni anlamaktan henüz pek uzak olan bebek, kendisiyle konuşulduğunda sakinleşir, müşfik ve kızgın ses tonlarını ve ifadeleri ayırır. Bebekle çevresindekiler arasında üç türlü iletişim olur: konuşma, yüz ifadeleri, ve hareketler. Çocuğun bunların hangisini ne kadar anladığını söylemek güçtür. Fakat belirli bir anlama düzeyine çok erken eriştiğinde şüphe yoktur. Bebek daha çok küçükken, dur, gel, yapma gibi emirleri ses tonundan, ifade edilme tarzından ve yar-

dımcı hareketlerden anlamakta ve reaksiyon göstermektedir. Söylenilenlerin işaretlerle desteklenmesi gereği çocuğun anladığından emin olabilmek için daha ileriki aylarda da devam edebilir ve çocuğun iyice konuşmaya başladığı zamanlara kadar etkili de olur.

Standart zekâ testleri ve araştırma sonuçlarından çocukların yaşa göre anlayış seviyelerini yaklaşık olarak tahmin etmek mümkün olmaktadır. 16 haftalık çocuk, konuşma seslerine başını çevirerek bakar ve annesini tanıdığını gülümseyerek belli eder. 6-7 aylar arası söylenilen basit sözlere karşılık verir, 12 aylıkken basit emirleri yerine getirir. İki yaşında olduğu zaman söylenen 6 basit işten ikisini doğru olarak yerine getirebilir. Çocuk okula başlamadan önce normal olarak yeteri kadar geniş pasif kelime hazinesine sahip olur. Kendine yabancı kişilerin öğrettikleri şeyleri anlayabilir, kendisine okunan hikâye ve masalları anlayabilir, basit kelimeler arasındaki benzerlik ve farkları ayırabilir.

Telaffuz

Kelimelerin telâffuzu, daha önce de belirtildiği gibi taklitle öğrenilir. İlk çocukluk devresinde çocuğun sesleri taklit yetisi o kadar etkiye açıktır ki, çok kısa zaman içinde, değişik telaffuzlu bir çevreye giren çocuğun bütün telaffuzunun değiştiği görülür. Bu etkilenebilirliğin nedeni vokal mekanizmanın plastikliği ve yerleşmiş telaffuz alışkanlıklarının bulunmayışıdır. Çocukluk çağının yeni bir dil öğrenmeye ve o dili ana dili gibi konuşabilmeye en uygun çağ olması bundandır. Telaffuz alışkanlıklarının bir kere yerleştikten sonra, gösterilecek çabalara rağmen çok zor değişebildiğinin ve mutlaka bir iz bıraktığının kanıtlarını ise türlü bölgeler halklarının telaffuzlarında o bölgenin şive özelliklerini az veya çok mutlaka taşımalarında bulabiliriz.

Telaffuz üzerine yapılan incelemeler, 12-18 aylar arasında bebeğin söylediklerinin çoğunun yakın aile çevresi dışında zor anlaşılabilirdiğini göstermiştir. 18 ayla üç yaş arasında çocuk pek çok kelime söylemeye başlar fakat telaffuzunda pek az düzelme görülür. Üç yaşından sonra telaffuzun düzgünleşmesinde hızla ileri adımlar atılır.

Konuşmanın diğer yönlerinde olduğu gibi telaffuzda bireysel farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıkların bir kısmı vokal mekanizmanın gelişim derecesine bağlıysa, daha büyük bir kısmı çocuğun doğru konuşmaya yöneltilmesine ve sesleri anlamlı kelimeler biçimine sokmakta gördüğü yardıma bağlıdır. Kelimeleri anlaşılır biçim-

de telaffuz edebilme, çoğu zaman genişçe bir kelime haznesinin kazanılmasından sonra başarılıdır. Birçok çocuğun doğru telaffuz edemedikleri pek çok kelimenin anlamını bildikleri gözlemlenmiştir. Yine yapılan incelemeler sessiz harflerin ve yanyana gelen sessizlerin telaffuzunun sesli harflerin telaffuzundan daha zor olduğunu göstermiştir. İngilizce dili için yapılan araştırmalar çocukların en kolay telaffuz ettikleri sessizlerin (t,p,b,m,n) harfleri, yine kolay telaffuz edilen seslilerin (a,e,i,u) olduğunu göstermiştir. Zor telaffuz edilen sessiz harfler (z,w,d,s, ve g) olarak saptanmış, zor telaffuz edilen sessiz harf gruplarının ise (st, str, sk, dr, fl) olduğu gözlenmiştir. Türkçe için böyle tesbitlere rastlamadık ancak yapmaya çalıştığımız ufak çaptaki gözlemlerden varabildiğimiz genelleme şöyle oldu: Çocuk Türkçede sesli harflerde genellikle zorluk çekmemektedir. En zor telaffuz edilen sessiz harfler (r,l,z,h,v)dir. Yine zor söyleneblen sessiz harf gruplarını (sk, şk, zm, çb) olarak saptadık. Vokal mekanizmanın gelişimiyle yakından ilgili olan harflerin zorluğu ve kolaylığı meselesinde diller arasında önemli farklar olmaması gerekirken, sessiz harflerden zorluk çekilenlerin İngilizce ve Türkçede ortak olanlarının sadece bir tane olması, sessiz harf gruplarında ise sadece (sk) nın iki dil için de zor söylenir olması ancak bu iki ayrı dilde özellikle çok kullanılan kelimelerdeki harf dizilişlerinin farklılıklarından ileri gelse gerektir. Zaten araştırmalarda saptanan önemli bir diğer husus da, küçük çocuklardaki yanlış telaffuzun çok genel bir kurallılık göstermediği ve telaffuz hatalarının kasal koordinasyonsuzluktan çok işitme sırasındaki bulanıklık ve karıştırmalardan ileri geldiğidir.

Kelime haznesi kurma

Çocuk ihtiyacı olan kelimeleri kullanmayı en önce öğrenir. Konuşma öncesi araçlarını (ağlama, işaret gibi) terkettikten sonra bir süre ihtiyaçlarını karşılayacak kelimeleri kelime haznesine katıncaya kadar kendine özgü bir tür jargon, yapay bir dil kullanır. Bazı nesnelere duyduğu gereksinme sonucu adlandırır. Bunun örneklerine erkek denegimizde 16-24 aylar arasında sıkça rastladık. Bu jargonu üç grupta incelemek mümkün: 1. Tamamen uydurma kelimeler (Yumurta=gogo, Radyo=Akana gibi)

2. Kelimeyi telaffuz edememekten ötürü benzetmeye çalışmak sonucu elde edilen ve düzeltmelere rağmen hep aynı şekilde söylenen kelimeler. Bu tip kelimeler daha uzun süre kullanılmaktadır. İncelememizi yaptığımız sırada 2,5 yaşında olan her iki denekte bunun

örnekleri hâlâ bulunmaktaydı. Erkek denek ekmek=epekene, su=fu kelimelerini 10 aydır ısrarla kullanmakta, Kız denek 14-20 ay arasında yumurta=mutana ikamesini kullandı. Allahaismarladık =Anapıyadık, Ayakkabı=ayaka, teşekkür=şekettür, bisiklet=fisyet kelimelerini oldukça düzgün konuşan ve geniş vokabüleri bir çocuk olmasına rağmen, 2,5 yaşında hâlâ ısrarla kullanmaktadır.

3. Objeyi herhangi bir şekilde tarif edici seslerle adlandırmak. Buna erkek denegin motosiklete pat pat demesiyle örneklendirebiliriz. Bu gruptaki adlandırmaların bir kısmının da çocuğa yetişkinler tarafından empoze edildiği dikkati çekmektedir. Trene çuh-çuh, otomobile düt, köpeğe hav-hav denmesinin epeyce yaygın olması bu adlandırmaların çocuğun buluşu olmaktan çok, büyüklerin çocuklar için seçtikleri bir jargon olması ihtimalini çoğaltmaktadır.

Çocuğun kelime haznesi kısmen kelimelerin ve anlamlarının kendine öğretilmesi, kısmen kendi merakı sonucu kelime anlamlarını sorması ile oluşur. Kelime haznesinin gelişiminde çocuğun bir genel, bir de özel kelime haznesi kazandığı görülür. Genel vokabülerde adam, güzel, gitmek, yemek gibi her zaman ve çeşitli durumlarda kullanılacak kelimeler bulunur. Özel vokabülerde ise ancak belli durumlarda kullanılacak özel anlamlı kelimeler bulunur. Genel kelime haznesi daha yararlı olduğu için daha önce kazanılır ve her yaşta genel kelime haznesi özelden daha genişir.

Çocukların ilk kullandıkları kelimeler isimlerdir. Genellikle tek hecenin tekrarından oluşan ve çocuğun kolaylıkla söyleyebildiği bu kelimeler her dilde benzerlik gösterir. Türkçede baba, mama, dede kelimeleri buna örnektir. Çocuk çevresindeki eşyaya ve kişilere atfedeceği yeteri kadar isim öğrendikten sonra fiilleri öğrenmeye başlar. İlk öğrenilen fiiller yine günlük ihtiyaçlarla ilgili ve aksiyon ifade edenlerdir: ver, al, bak gibi. Sıfatlar ve zarflar genellikle 1,5 yaşından sonra kelime haznesine dahil olur. En sonra ise zamir ve edatlar kullanılır. En çok kullanılan sıfatlar çocuğun yakından ilgili olduğu insanlara yemeklere ve oyuncaklara uygulanabilecek cinsten olanlarıdır: Güzel, çirkin, sıcak, soğuk, acı gibi. İlk kullanılan zarflar genellikle "nerede" ve "burada"dır. Zamirlerin kullanılmasında çocuk oldukça büyük zorluklar çeker. En önemli mesele kendisine "ben" zamirini izafe edebilmektir. Çocukların çoğu kendilerinden, başkalarından duyduğu gibi üçüncü şahıs olarak bahsetmeyi tercih ederler. "Su istiyorum" yerine uzun süre "Ahmet su istiyor" şeklini benimserler. Bu; gramatik zorluğun yanısıra, benlik fikrinin teşekkül edişi

ile ilgili psikolojik sorunlarla da açıklanabilecek bir olgudur. Ancak biz, başlangıçta da belirttiğimiz gibi, dil konusunun sınırlarını aşmak istemiyoruz. “Ben” zamirinin kullanılmasının ikinci bir zorluğu da türkçenin özelliğinden gelmektedir. Zamirle, fiilin sonuna gelen zamir takısının uygunluğunu sağlamak çocuğun problemidir. Kız denetimizde gözlediğimiz ilginç bir olguyu nakletmek açıklayıcı olacaktır: 18–22 aylar arasında bu çocuk zamirleri yerli yerinde kullanmıyor fakat ilgi çekici bir akıl yürütme örneği veriyordu. Annesi ona “sen” diye hitab ettiği için kendisine “sen” diyor, yine annesi kendisinden “ben” diye bahsettiği için anesine “ben” diyordu. (Burada annesiyle identification söz konusu değildir. Babası ve teyzesi ile de aynı şekilde konuşuyordu). Fakat fiilin sonundaki zamir takısını kullanırken şaşırıyor, özenli bir mantıkla şöyle cümleler kuruyordu: “Anne sen su istiyorum” “Sana muz ver” veya “ben cicisin”, “bana geleceğim”, “ben gelsene”. Her iki denetimizde de, zamir problemi halledilene kadar mümkün mertebe “ben” ve “sen” zamirlerini kullanmama ve üçüncü şahıs zamiri ile idare etme eğilimi saptadık. Kız denek zamirleri 22 aylıkken ayırdetti ise de, halen 29 aylık olan erkek denek’in zamir problemi devam etmektedir.

Özel kelime hazneleri

İlk çocuklukta dikkat tamamen en kullanışlı kelime haznesine dönükken, çocuk özel kelime hazneleri geliştirmeye pek az vakit bulur. Fakat yeterli bir genel kelime haznesi elde ettikten sonra özel yeri olan kelimelerin gerekliliğini duyar. Özel vokabülerlerin en önemlileri ile hangi yaşta kazanıldıklarını sıralayalım:

1. *Marifetsel vokabüler* Çocukların, başkalarının ricaları üzerine hoş gitmek için söylemeye çalıştıkları uzun ve zor telaffuzlu, anlamı bilinmeyen kelimelerden oluşur. Yetişkinler çocuğa hem eğlenmek, hem de onu konuşmaya teşvik etmek için böyle garip kelimeler belletirler. Telekomünikasyon, reorganizasyon vs. Bu tip vokabülerin en çok kullanıldığı yaşlar, 1–2 yaş arasındadır.

2. *Nezakat sözlüğü*: Bu sözlük, “teşekkür ederim”, “lütfen”, “özür dilerim vs. gibi sözlerden oluşur. Çocuklar konuşmanın ilk devrelerinde bunları da öğrenebilirler, fakat genellikle bu sözcükleri pek sevmezler. Çocuğun bu vokabüleri ne zaman kazanacağı, içinde bulunduğu sosyal sınıfa ve ailesinin örf ve adetlerine bağlıdır.

3. *Renk vokabüleri*: Çocuklar renklere karşı ilgi duydukları için renklerin adlarını erken yaşlarda öğrenirler. Çocukların çoğu 4 yaşın-

dan itibaren bazıları da daha erken ana renkleri bilirler. Diğer renkleri öğrenmeleri fırsatlara ve ilgi derecelerine bağlıdır.

4. *Sayı vokabüleri*: 2, 5-3 yaşlarında pek çok çocuk 10'a veya daha fazlaya kadar sayabildikleri halde, kullandıkları kelimelerin anlamlarını bildikleri çok şüphelidir. Bunun için sayı vokabüleri, papağanlık türünden bir vokabülerdir. 2,5 yaşındaki deneklerimizin ikisi de, sayıların çoğunun adını bilmekte, fakat ancak 1 ile 2 sayılarının anlamlarını kavramaktadırlar. Oyunla veya direkt öğretimle çocuk sayıların anlamlarını öğrenecektir. Stanford-Binet testine göre 5 yaşındaki bir çocuğun üç obje sayabilmesi, 6 yaşındakinin 3,9,5, 10, 7 kelimelerinin anlamlarını bilmesi ve önüne konan 12 blok içinden bunları sayabilmesi beklenmektedir.

5. *Zaman vokabüleri*: Günün çeşitli saatlerinde yapılacak farklı işler dolayısıyla çocuk zamanla ilgili kelimeleri öğrenecektir. Başvurduğumuz araştırmada (Hurlock) çocuğun 6-7 yaşlarında sabah, öğle, akşam, yaz, kış kavramlarının kazanması gerektiği belirtilmekteyse de, bunun bize çok geç görüldüğünü, 2,5 yaşındaki denegimizin bile, mevsimleri değilse bile günün vakitlerini iyice bildiğini söylemeliyiz. Ancak daha soyut bir anlamı olan; yarın, geçen gün gibi kavramlar daha geç kazanılmaktadır.

6. *Para vokabüleri*: Küçük çocuk için her türlü para eşdeğerdir ve para veya kuruş diye adlandırılır. 4-5 yaşlarından itibaren paralar renklerine ve büyüklüklerine göre isim almaya başlarlar. Para vokabülerinin genişliği çevreye bağlıdır ve sanılacağına aksine, fakir çocuklarının para vokabüleri varlıklarından daha geniştir.

Bu tip özel vokabülere şifreli dil argo ve küfür vokabüleri de eklenebilir.

Cümle Kurma

İlk kullanılan cümleler isim veya fiil olsun tek bir kelimedenden oluşabilir. Örneğin "su", "su istiyorum", "ver", "oyuncağımı ver" anlamlarına gelebilir. Çocuk bu tip tek kelimelik cümleleri genellikle 12-18 ay arasında kullanır. İki yaşına gelen çocuk, çoğu tamam olmayan kısa cümleler kurar. 4 yaşında artık cümleler tam ve ifadeli hale gelir. 5 yaşından itibaren ise artık konuşma olgun cümlelere kavuşur. 8 yaşına kadar kullanılan cümlelerin gramatik bakımdan tam, fakat anlam bakımından yetersiz olduğu araştırmacılarca ileri sürülmektedir. 3-6 yaş arasında yan cümlecikler kullanılmaya başlar.

2-3 yaşlarında üç-dört kelimelik cümleler çoğunluktadır. Üç yaşından sonra 6-8 kelimelik cümleler başlar. Küçük çocuklar cümlelerini (ve) bağlacıyla uzatırlar. Büyüdükçe yan cümlecikler kullanma eğilimi ağır basar.

Bütün bunlar daha ziyade mekanik yollarla varılmış çok genel sonuçlardır. Çoğu kez özel durumlara uygulandığında, beklenenin dışında bulgular gözlemek olasılığı vardır. Dil gelişiminde, cümlelerdeki kelime sayısının tesbiti ve bunun üzerine dayandırılacak yorumlar tatmin edici olmaktan uzaktır. Nitekim biraz önce sıraladığımız saptamaları nakleden araştırmacı Hurlock da, her yaşta cümle tipi ve uzunluğunun türlü nedenlerin etkisiyle sabitlikten uzak bireysel değişiklikler gösterdiğini kaydetmektedir. Cümleler konusunda daha ilginç bir yaklaşım, anlamlar yönünden sağlanabilir. Piaget'nin rehberliğinden hareketle yaptığımız ufak çaptaki bir inceleme, cümlelerle konuşmaya başlamış çocukların genellikle üç tip cümle kullandıklarını doğrulamıştır. Bunlar; haber cümleleri, soru cümleleri, cevap cümleleridir.

Haber cümleleri

Konuşmanın başladığı yaşlardan, ortalama olarak 1,5 yaşından itibaren çocuğun en çok kullandığı cümle tiplerindedir. Çocuğun benliğinin farkına vardığı andan, en erken okul çağına kadar, ilgisinin büyük kısmı kendi üzerinde yoğunlaşan egosantrik bir varlık olduğu, Piaget tarafından ısrarla ileri sürülmektedir. Nitekim haber cümlelerinin çoğunun çocuğun kendisiyle ve yaptıklarıyla ilgili bilgi verme mahiyetinde olduğu dikkati çekmektedir. Yeni konuşan 1,5-3 yaş arasındaki çocuk haber cümlelerini gerçekten birşey bildirmek için kullanmaktadır. 3 yaşından itibaren ana-babanın yanısıra akranlarıyla da dil ilişkisi kuran çocuk, haber cümlelerini adeta amaçsız bir biçimde, lâf olsun diye kullanır. Piaget bu konuşmaya karşılıklı monolog adını vermektedir. Çocuk burada muhatabının cevabına veya tepkisine önem vermeksizin kendi kendine konuşurcasına bazı şeyler söyler. Oyun çocuklarının konuşmalarını izlediğimizde birbirinden bağımsız repliklerle gelişen bu monolog mahiyetindeki diyalogları biz de gözledik.

Çocuğun ego-centricisme'inin dilde ve diyaloglardaki yansımalarının extrem örneklerinden birini de 2,5 yaşındaki kız deneğimizin, karşılıklı monologdan daha ileri bir davranışı ile gözledik. Bu, diyalogu kendi idare etme arzusu idi. Çocuk anne ve babasıyla konuşur-

ken onlara bazı replikler empoze ediyor ve istediği cevabı veriyordu. Örneğin: “Anne, bana ‘kızım ne yapıyorsun’ de!” ve arkasından cevap “Gemi yüzdürüyorum” veya daha tuhaf bir örnek, “Anne, bana ‘Zeynep ayıyı getir’ de!” Cevap: “Niye getireyim, getirmeyeceğim!”

Soru cümleleri

3-3, 5 yaşına kadar kullanılan soru cümlelerinin çoğu istek cümlesi anlamındadır. 2,5 yaşından 3,5 yaşına kadar, cevabı gerçekten beklenmeyen amaçsız sorunlara rastlamaktayız. Sonu gelmeyen “niye”ler ve bildiri cümlesinin sonuna eklenen “değil mi”ler bu yaşın en belirgin sorularıdır. 3-3, 5 yaşlarında gerçek bir merak saikiyle yöneltilen (Niye, nasıl, ne) gibi sorular başlar ve uzun süre konuşmada büyük ağırlık sağlayarak devam eder.

Cevap cümleleri

3 yaşına kadar çocuk, sonunda çıkarı olmayan soruları cevapsız bırakmaya ve olumsuz cevaplar vermeye eğilimlidir. Çocuğun konuşmasını teşvik için yöneltilen bir düziye soruların, hele çocuk tarafından bu amaç keşfedilirse, inatçı bir suskunlukla karşılaşılanması olağandır. 4-6 yaşlarındaki çocukların ise kendilerine soru sorulmasından memnun kalıp doyurucu cevaplar verdikleri gözlenebilir.

Dil konusunu Piaget düşünme ile sıkı ilişkili olarak ele aldığı ve düşüncenin yansımalarının bir aracı olarak dil sorununa eğildiği için salt dil olgusunun gelişimi konusunda bize araştırmalarımız için bir metod örneği vermekten öte yararlı olmadı.

Konuyu bitirmeden önce bize ilgi çekici görünen bir-iki noktaya daha değinmek istiyoruz. Bunlardan birisi çocuğun benzetme yoluyla kavram yaratmasıdır. Çocuğun benzetme yoluyla kavram yaratabilmesi iki türlü olmaktadır. Birincisi objeyi benzeterek, ikincisi ise gramatik benzerlik kurma yoluyla adlandırmadır. Her ikisi için örneği türkçeden vereceğiz. Objeyi benzeterek adlandırmanın örneğini kız deneğimiz, adını bilmediği karnabahara “çiçek-mama” diyerek verdi. Gramatik benzerlikten yararlanarak yarattığı kelime ise, çocuk bahçelerinde bulunan kayılan âlete salıncak kelimesinden esinlenerek yakıştırdığı “kayıncak” kelimesi idi. Bu yaratımlar, konuşma ihtiyacının fazlalığından ötürü vokabüleri zorlamanın bir sonucudur. Nitekim örnekteki çocuk konuşma ihtiyacını çok duyan, fazlasıyla

konuşan ve dil gelişimini adeta amaca yönelik bir çabayla yönelterek yaşının standartlarını zorlayan bir çocuktur. Erkek deneğimizde ise konuşma arzusunun daha az, dile ilgisinin, diğer ilgileri arasında daha önemsiz olduğunu, dolayısıyla konuşmakta ve anlamakta belirgin bir çabası olmadığını gözledik. Dil gelişimi bakımından genel araştırma sonuçlarına uygun olarak kızın erkeği geride bıraktığı, bizim dar sınırlı araştırmamız içerisinde de doğrulandı.

Çocuklarda rastlanan konuşma bozuklukları

Doğru ya da doğruya oldukça yakın biçimde, fakat yaşının normlarının altında bir düzeyde konuşan çocuğun kantitatif bir dilsel geriliği vardır. Örneğin kelime hazinesi yaştlarınınkinden daha fakir veya telâffuzu daha çocukça olabilir. Bu durum gecikmiş veya geri kalmış konuşma olarak adlandırılır. Hatalı konuşma ise, doğru olmayan ve yaşın normlarından kalitatif olarak ayrılan, olağandan fazla hatası olan bulunan konuşmadır. Hatalı konuşmanın kontrolü gecikmiş konuşmanın kontrolundan daha zordur. Bu kısmen hatalı konuşmanın nedenlerinin daha ciddi olmasından, kısmen ana-babanın, hatalar alışkanlık haline gelmeden önce önleyici tedbirler alma zorunluluğunun bilincine varmayışlarından ileri gelir. 4 yaşına kadar çocukta türlü konuşma hatalarının bulunması normal ve olağandır. Düzeltilmeyen hatalar ise alışkanlığa yol açabilir. Çocukluktaki hatalı konuşma, üç kategoriye ayırılır: Kelime anlamlarında, cümle yapısında ve telaffuzda hata.

Kelime anlamlarında hata

Her dilde ses olarak birbirine benzeyen kelimelerin ayrı anlamları olabildiğinden dili öğrenme süreci sırasında çocuğun yanlış çağrışımlar yapması şaşırtıcı olmayacaktır. Çocuğun yanlış kelimeler kullanması, başka deyimle, demek istediği kelime yerine bir başkasını kullanması çocuk psikolojisinde, disiplin meselelerinde, çocuğun düşünce yapısında önemli etkiler yapabilmektedir. Bu hatalara örnek olarak Hurlock İngilizceden şu örneği vermektedir: Çocuk kelebeği, tereyağından sinek diye anlamakta ve tarif etmektedir (Butterfly). Biz bu tip hatalara örnek olarak çocuğun yumruk atmak deyimini, yumruk denen bir objeyi fırlatmak anlamında anladığını saptadık. 3 yaşında bir çocuğun, tramvayın sahanlığı deyimini, benzetmeli çağrışım yoluyla "tramvayın tencereliği" olarak hatırlayıp kullanması da ilginç bir örnektir.

Telaffuz hataları

Kelimelerin telaffuzu karmaşık bir yetenek olduğundan, bütün çocukların bazı kelimeleri yanlış telaffuz ettiklerine her zaman rastlanır. Hatta büyük çocuklar ve yetişkinler bile zaman zaman bazı kelimeleri yanlış telâffuz ederler. Yanlış telaffuzların, çocuğun yaşı büyüdükçe azalması ve asgariye inmesi gereklidir. Yanlış telaffuz devam ettikçe sebebini bulmak ve düzeltmek çok güçleşir. Zaman gelir ki, belirli ve ısrarlı bir yanlış telaffuzun yanlış öğrenmeden mi, konuşma mekanizmasındaki bir hatadan mı, duygusal bir nedenden mi ileri geldiği anlaşılabilir, hata sabitleşir ve düzeltilmesi güçleşir. Telaffuz bozukluklarını temel nedenlerinden biri, dil, damak, dudak ve dişlerdeki bir hata olabileceği gibi, çevre nedenleri yani yanlış öğrenme, kötü bir örneği taklit veya fazla heyecanlıktan ötürü hızlı konuşma teşebbüsü olabilir. Hatanın nedeni, ne kadar ciddi ise düzeltilmesi o kadar zordur. Beceriksizlikten gelen (r)leri (y) şeklinde söylemek gibi ilk çocukluk hataları en kolay ve hatta kendiliğinden düzelenlerdir. Yanlış öğrenme ve kötü örneği taklitten doğan hatalar vakit geçirilmeksizin düzeltilmeli, organik ve psikolojik nedenli hatalar ise ciddiyetle ele alınmalı ve tedavisine çalışılmalıdır.

Cümle yapısında hatalar

Cümle yapısında İngilizce dili üzerinde araştırma yapanların kaydettikleri hataların hemen hiçbirinin Türkçede tekabülü yoktur. Bunların çoğunlukla fiil zamanlarında yapılan hatalar olduğunu görüyoruz. Diller arasındaki yapı farkı Türkçe için bu türden bir hata ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Yine aynı şey İngilizcede rastlanan gayri kıyasi çoğullarda yapılan hatalar ve (to be) fiilinin şahıs zamirleriyle uyuşturulması zorluğu için de söz konusudur. Bu durum karşısında cümle hataları için Türkçenin özelliklerini göz önüne almak ve kendi yaptığımız gözlemleri nakletmek zorundayız. Burada bir noktaya daha işaret etmek yerinde olacaktır. Havighurst adında bir araştırmacı İngilizce konuşan çocukların yaptıkları genel gramatik hataların okul öğrenimi sırasında dahi çok zor düzeltilebildiğini kaydediyor. Ve çocukların oldukça iyi mantık yürütme yeteneğine sahip oldukları çağda bile kaçınmadıkları bu hataların, İngilizcenin yapısının çok az mantıksal olmasından ileri geldiğini iddia ediyor. Bu iddiada bir doğruluk payı olduğuna ve Türkçenin oldukça sağlam mantıksal yapısının çocukların çoğu tarafından ortaklaşılan yaygın cümle hatalarını büyük ölçüde önlediğine biz de inanıyoruz. Türkçe-

de yapılan cümle hatalarının çoğu, okul çağında ve sıra cümlelerin kullanılmasında görülür. Bu dil gelişimiyle direkt ilgisi olmayan ve uzun cümlelerin çocuğun dikkatini dağıtmasından ileri gelen arızı bir hata tipidir. Bizim ele aldığımız dilin gelişme safhasında ise çocuğun yaptığı en genel iki hata tipini tesbit etmek mümkün oldu. Bunların birincisi (etmek, olmak, yapmak) gibi yardımcı fiillerin kullanılmasında rastladığımız hatalardır. Ayıp ettin yerine (ayıp oldun), kavga etmek yerine (kavga yapmak) gibi karıştırmalar. Yardımcı fiili gerekmeyen yerlere eklemek (elim kanadı oldu gibi) ve yardımcı fiille yapılan bileşik fiilin kökünü ayırdedememek (seyrediyorum yerine seyret ediyorum, zannettim yerine zannet ettim) gibi hatalar bunlardandır. İkinci hata tipi ise soru takılarının ekleneceği yerlerin yanlış seçilmesidir. Bunların bir türü, ifade edilmek istenen anlama göre yanlış olup, başlı başına hatalı değildir (Sen mi geldin) yerine (Sen geldin mi) gibi. Diğer türü ise soru takısının, fiilin şahıs bildiren kısmından sonra getirilmesi tipindeki yaygın bir hatadır. (Geliyor-sun mu) (Ben de giderim mi?) gibi Dilin gelişimi sırasında Türkçenin gramatik yapısının çocuğu bu ufak tefek zorluklar dışında pek fazla uğraştırmadığını ileri sürmek mümkün görünüyor.

Çocukta dilin oluşumu ve gelişimi gibi pek çok yönleri olan ve içine girdikçe insanı ister istemez konuyu dağıtmaya yöneltecek kadar karmaşık ve ilgi çekici bu konuyu elimizden geldiği kadar belirli odak noktaları etrafında toparlamaya ve yine olanaklarımız oranında türkçe konuşan çocuğun dilsel gelişimi ile mukayeseler ve paralellikler kurarak serimlemeye çalıştık. Gerek konunun niteliğinden, gerekse bizim bazı yerlerdeki yetersizliklerimizden ötürü pek çok eksiklerimiz olduğu muhakkaktır Ancak uygunsuz genellemelerden ve muhtemel hatalardan elimizden geldiğince kaçınmaya gayret ettik. Bu incelememiz konuyu en genel hatlarıyla özetleyerek tanıtmayı ve bir yaklaşım sağlamayı başarabildiyse amacımız gerçekleşmiş olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Elizabeth B. Hurlock - *Child Development*, 4 th. Ed. Mc Graw Hill
 Arnold Gesell and Frances L. Ilg - *Child Development*, Harper and Brothers Publishers, NewYork, 1949
 Robert I. Watson - *Psychology of the Child*, 2 nd. Ed. U.S.A., 1967.
 B. Özbaydar - 12-24 Ay Arasında Dil Gelişmesi, in: Tecrübi Psikoloji Çalışmaları. İst. Üniv. Ed. Fak. Yayınları, İstanbul, 1970.
 Jean Piaget - *Çocukta Dil ve Düşünme*, Çev. S. E. Siyavuşgil, İst. Devlet Basımevi, 1938